

Manastır: Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876)

Hüseyin Baha Öztunç

İstanbul, Kitabevi Yayınevi, 2020, 296 Sayfa, ISBN: 978-605-781-93-21

Serdal DEMİRAL*

Şehir tarihçiliği yakın zamanda Batı'da ortaya çıkmış olan ve ülkemizde son yıllarda önemi artan bir alan olmuştur. Şehir tarihçiliği; şehri birçok yönden incelememize imkân tanıdığı için şehirlerde günümüzde devam eden sorunların çözümü için etkili olacağına şüphe yoktur. Çok büyük bir coğrafyada yayılmış olan Osmanlı içerisinde birçok millete ve dine ev sahipliği yapmaktaydı. Bu kozmopolit yapıyı en somut görebileceğimiz yerler ise bu sebeplerden dolayı Balkan şehirleri olmuştur. Balkan şehirleri arasında ise Manastır hem tarihsel geçmişi hem de Osmanlı Devleti'ndeki konumu itibarıyla bu konuda ayrı bir öneme sahiptir. Şehrin tanıtımının yapıldığı 1839-1876 yılları ise Osmanlıda meydana gelen iki önemli olayın; Tanzimat'ın ilanı ve beraberinde getirdiği Osmanlı şehirlerinde idari, İmar ve iskân açısından yeniliklerin yaşandığı dönem ile 1. Meşrutiyetin ilanı arasını kapsar. Yazar 1. Meşrutiyetin İlanıyla bölgede artan eşkıyalık ve terör olaylarının başlamasını araştırmasının üst sınırı olma sebebi olarak açıklamıştır.

Yazar giriş bölümünde genel anlamda kitabın muhtevası hakkında bilgilere yer verilmiştir. Okuyucuya altyapı sağlayacak; şehircilik ve Osmanlı coğrafyasında bulunan bazı şehirlerin sınıfsal özelliklerine yer verilmiştir. Bu sınıflandırma Osmanlı şehri, İslam şehri, Türk İslam şehri ve Rumeli Balkan Şehri'nden oluşmaktadır. Bu bölüm ayrıca Manastır şehrinin tarih sahnesine çıkışından Osmanlı hâkimiyetine girene kadar yaşadığı siyasal değişimleri okuyucuya açık bir dille özetlemektedir. Bölüm şehrin döneme ait fotoğraf

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD. Yüksek Lisans Öğrencisi.

mesemuze@icloud.com

ve haritalarıyla sonlandırılmıştır.

Birinci bölümde Manastır Şehri idari yapısı ve Teşkilatı'nın zaman içerisinde değişimiyle birlikte açıklanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti yıkılmadan önce bünyesinde 40'ı aşkın Beylerbeyliği bulursa da kurulduktan kısa bir süre sonra 2 eyalete ayrıldı. Bunlar Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği adını aldı. Yazar Rumeli eyaletinin idari yapısını ve kapsama alanını fotoğraf, gazete haberleri ve haritalarla destekleyerek ayrıntılı bir şekilde okuyucuya sunmayı başarmıştır.

Manastır Muhassıllığı başlığı altında verilen bilgilerde. Tanzimat Fermanının getirdiği yeniliklerle birlikte Osmanlı coğrafyasında meydana gelen idari değişiklikler yer almaktadır. Bunların en başında adeta Osmanlı toplumunun başına bela olan iltizam sisteminin kaldırılması gelmektedir. Kaldırılan bu tesisin yerine muhasıllık kurumu tesis edilmişti. Manastır Muhasıllığını, burada görev yapan 31 kişiyi, görevleri ve maaşlarını gösteren tablolar ile harmanlayarak okuyucuya sunan yazar muhasıllık kurumunun kaldırılmasının değerlendirirken özellikle sebep sonuç ilişkisine dikkat etmiştir. Hemen ardından Vilayet ve Sancak merkezi olarak incelemeye alınan Manastır Vilayet merkezi olmadan önce nereye bağlıydı? Hangi sebeplerle vilayet merkezi oldu ve yine hangi sebeplerden Sancak merkezi statüsünü aldı tüm bu değerlendirmeler ve yanında görev yapan kişiler rütbeleri ve yıllarıyla birlikte tablo şeklindedir.

Manastır belediyesi; Osmanlı'da modern anlamda belediyecilik 1854 yılında Şehremaneti adıyla İstanbul'da ortaya çıkmıştır. Bu uygulama Osmanlı'nın bazı önde gelen Vilayetlerine ve ardından da taşralara kadar inmesi 1864 yılını bulmuştur. Manastır'da ise bundan 5 sene sonra 1869 tarihinde belediye teşkilatı kuruldu. Yazar Manastır belediyesini incelerken bunun yanında Osmanlı da belediyeciliğin tarihsel gelişimini klasik anlamda belediyecilik hizmetinden modern anlamda belediyeciliğe geçişi okuyucuya sunmaktadır. Osmanlı belediye meclislerinde bölgenin önde gelenlerinden Müslüman ve gayrimüslim üyeler bulunmaktaydı. Manastır bu bağlamda dikkat çeken kozmopolit yapısı ile tipik bir Osmanlı belediyesi ve belediyecilik anlayışının birçok özelliğini yansıtır.

Yazar Manastırın üçüncü ordu merkezi olmasıyla yaşadığı değişimleri öncelikle kışlaların ve ahırların inşası maliyeti bu paranın hangi kaynaklardan temin edildiği ve kurulacak olan bu tesisin hangi tarla sahiplerinden arazi istimlak edileceği bilgilerine yer vermiştir. Burada dikkati çeken hususlardan biri bugün halen devletlerin bir projeye imza atacaklarında istimlak edecekleri bölgelerde insanların yerlerini vermek istememeleri, ya da daha fazla ücret talep etmeleri konusunda yaşanan sıkıntıların o zamanlarda da yaşanması ve dava konusu olmasıdır. Bunun yanında yapılacak kışlanın çizimlerinin ve fotoğraflarının eserde yer bulması okuyucunun gözünde canlandırabilmesini mümkün kılınmıştır. Yazar eserinde şehrin üçüncü ordu merkezi olmasının getirdiği yenilikleri ve şehrin gelişimine yaptığı katkıyı özellikle vurgulamaktadır.

Ulaşım ve haberleşme devletler için her zaman hayati önem taşımaktaydı. Özellikle Manastır eski ve yeni ticaret yolları üzerinde olması Balkanların merkezi bir bölgesinde bulunması bunların yanında bir de ordu merkezi özelliği dolayısıyla ayrı bir öneme sahiptir. Ancak her çalışma devlet içinde bir gider kapısı olmaktadır. Mali gücün sağlam olmadığı dönemlerde bu tür harcamalardan kesintiler yapılmaktadır. Yazar Manastır da inşası yapılan yolların inşaat maliyetleri çalışanların maaşları tablolar halinde okuyucuya

buluşturmuştur. Yine çizimlerle karşılaştığımız bu bölüm yollar üzerinde güvenlik amacıyla inşa edilen kulübeler ve burada yaşayacak aileler barındırmaktadır. Bu kulübeler de bekçiler aileleriyle birlikte kalıp görevleri inşa edilen yollarda güvenliği sağlamak ve onarımını sağlamaktır. Projenin ortaya çıkışı ve mali yük olması sebebiyle yapılan kesintilerde çalışmaya içinde yer bulmuştur. Haberleşme konusunda ordu merkezi olmasının birçok telgrafhanenin bölge üzerinden geçmesinde katkısı olduğu verilen bilgiler arasındadır.

Yazar Osmanlı adalet sistemini açıklayarak giriş yaptığı bölüm devamında Manastıra has bazı mahkemelerin kuruluşu ve işleyişleri hakkında bilgiler içermektedir. Bu bölümde dikkati çeken mahkemelerin baktığı davaların, örneğin “gazinolarda meydana gelen fesat hareketleri” gibi klasik Osmanlı şehirlerinde görülen cinsten olmayışlarıdır. Bu davalar da ki farklılığın sebebi bölgenin nüfus yapısının karmaşık olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nüfus yapısı beraberinde birçok konsolosluğunda bölgeye açılmasına yazar tarafından konsoloslar şehri yakıştırmamasını almasına sebep olacaktır. Şehirde açılan konsolosların ticaret amaçları olmakla birlikte misyonerlik ve kışkırtma çalışmalarında bulunmaktadırlar.

Yazar eserinde Müslüman ve gayrimüslim mahallelerini, akla gelebilecek her türlü dini mekanlarını ve nüfusunun yıllara göre değişimini ayrıntılarıyla grafikler şeklinde açıkça belirtmiştir. Eserin bu bölümünde dikkat çeken Manastır’da Müslüman nüfusun 1843-1844 yıllarında şehrin yüzde 47 sini oluşturuyorken 1881-1882-1883 yıllarına gelindiğinde Müslümanların nüfusunun yalnızca yüzde 30’unu oluşturduğunu görmekteyiz. Yazar bunun bölgede yoğunluk kazanmak amacıyla yerleşen Hristiyanlara bağlanabileceğini ifade etmektedir.

Yazar eserin üçüncü bölümünde ekonomik yapıyı ele alır. İş kolları ve Esnafın şehrin yıllar içerisindeki gelişimleri incelenmiştir. Seyahatname gibi farklı kaynaklardan faydalanılan bölümde şehirde dükkân sayısının fazlalığı ve esnaf kollarında çeşitlilik göze çarpmakta. Bu meslek gruplarına giriş yine Osmanlı Devleti’nin diğer şehirlerinde olduğu gibi gedik sistemi ile sağlanmaktaydı. Manastırın ortasından geçen Drahor nehri üzerindeki köprüler sadece geçiş sağlamıyor birçok dükkâna da ev sahipliği yapıyorlardı. Dükkanların yanında bölgede kurulan pazarlar ve panayırın şehrin ticari yaşamında payı büyük olduğu ifade edilebilir. Bu dükkân ve pazarlarda satılan ürünlerin büyük kısmı İngiltere’den ithal edildiği göze çarpan bilgiler arasındadır. Çok büyük bir paya sahip olmasa da Manastırda köle ticaretinin varlığı padişahın yasağına rağmen devam ettiği ifade edilmektedir. Manastır tüm bunların yanında Osmanlı Devleti’nde fabrikalaşma faaliyetlerinin ilk başladığı şehirlerin arasına adını yazdırmayı başardığını söylemek mümkündür. Şehrin tarımsal faaliyetlerinin büyük kısmı kiracılar tarafından karşılanmaktaydı. Yazar şehirde tarımsal üretimin desteklenmesi için yapılan bazı çalışmaları eserinde yer vermektedir.

Eserde eğitim alanı bakıldığında Müslüman okulları genel itibarıyla yokluk içerisindeydi. Tamirat ve malzeme eksikliği hemen her okulda vardı. Bu okulların giderleri mahalle halkına bırakılmıştı. Ancak durumu olmayan halk çoğunlukta öğretmenlerin maaşlarını ödemekte zorlandıkları ifade ediliyor. Bunların yanında gayrimüslimlerin okulları bölgede çıkarları olan dış devletlerce destekleniyor adeta misyonerlik faaliyetlerinin ayrılıkçı fikirlerin yuvası halini almıştı. Manastır bünyesinde barındırdığı birçok sıbyan

mektebi ve gayrimüslim okullarının yanında bugün ki lise denginde olan rüşdiye ve Manastır askeri İdadisine ev sahipliği yapmaktaydı. Tüm bu okulların adları ve bünyesinde çalışan öğretmen ve maaşları tablolar halinde başarılı bir şekilde sunulmuştur. Eser doğal afetler ve sağlık alanında yapılan çalışmaları inceleyerek sonlandırılmıştır.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin kilit noktalarından birinde bulunan ve her dinden mensubu bünyesinde barındırmasıyla dikkat çeken Manastır Şehrinin 1839-1876 yılları arasındaki sosyal ve ekonomik yapısının incelendiği eser, belediyecilik anlayışından ordu, ulaşım, haberleşme, adalet sistemi, eğitim ve sosyal hayatta dair bilgileri okuyucuya aktarmaktadır. Eserde Kullanılan arşiv belgesi ve kaynakların bolluğu okuyucunun dikkatini çekmekle beraber güven duygusu da vermektedir. İçerisinde barındırdığı gazete haberleri, tablo ve grafikler okuyucunun verileri kolaylıkla kavramasına imkân sağlamıştır. Eser Balkan coğrafyasının hareketli yapısının neden ve sonuçlarına bir açıklık getirmesi dolayısıyla da gerek Osmanlı şehir hayatı gerek Rumeli ve Manastır üzerinde araştırma yapacaklara büyük katkı sağlayacağına şüphe yoktur.